

Наталія Авшенюк

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України
м. Київ

ЗМІНА РОЛІ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВИТИ У СУСПІЛЬСТВІ ЗНАТЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АСПЕКТ

Впродовж двох останніх десятиліть у Західній Європі відбулися значні зміни в освітній сфері. Швидкість реформування систем професійної освіти вражає. У період швидких змін професія викладача стала головною силою суспільства в його намірах адаптуватися до соціальних змін і подолати труднощі, що виникли під час трансформацій. У 2003 р. в аналізі-звіті Європейської Комісії „Освіта і навчання 2010” було відмічено нестачу викладачів та необхідність залучення найталановитіших педагогів, а також необхідність створення умов для їх успішної роботи. У документі, зокрема, наголошувалося, що одним із способів досягнення мети є розробка кожною країною плану дій щодо підвищення професійної кваліфікації викладачів. Цей план має враховувати такі завдання: 1) професійно-педагогічна підготовка має значною мірою бути консолідованою; 2) вона повинна здійснюватися в робочий час (як і в інших професіях); 3) а також позитивно впливати на кар’єрне зростання¹.

У березні 2005 р. ОЕСР заявила про проведення масштабного проекту „Залучення, підготовка і збереження ефективних викладачів”. Проект було засновано з метою сприяння урядам держав у розробці й реалізації стратегії поліпшення викладання і навчання в освітніх закладах. У документації проекту наголошувалося, що суспільству терміново необхідні високоосвічені, добре підготовлені, віддані професії та ефективні викладачі.²

Аналіз діяльності міжнародних організацій в галузі освіти, а також безпосереднє залучення автора до реалізації проектів та ініціатив Світового Банку, Європейського Союзу, Європейського фонду освіти дає підстави констатувати посилення уваги зазначених інституцій до проблем

¹ *European Commission. Implementation of “Education and Training 2010” Work Programme. Working Group A “Improving the Education of Teachers and Trainers”:* Progress Report. – September 2004. – P. 14.

² *OECD. Teachers Matter: Attracting, Developing, and Retaining Effective Teachers.* – Paris: OECD, 2005. – P. 2.

професійної діяльності педагогів з метою сприяти підготовці викладачів до їх нової ролі з урахуванням змін у галузі освіти. У міжнародних документах визначено основні тенденції розвитку систем освіти, що впливають на зміну ролі викладачів, їх статус і підготовку, а саме:

1. *Забезпечення якості професійної освіти і підготовки.* Більшість європейських систем освіти рухалися в своєму розвитку від одноманітної і високо стандартизованої культури „масової освіти” до освіти, орієнтованої на клієнта. В таких умовах питання про якість є обґрунтованим. Нині недостатнім є надання формального права доступу до освіти і мінімальне забезпечення системи освіти. Вихід на етап орієнтації на клієнта також змінює і саму концепцію освіти: останнім часом відмічається переважна тенденція, за якої викладання, ґрунтоване на пропозиції, змінюється на навчання, ґрунтоване на попиті. Пропозиція і попит в галузі освіти стають дедалі складнішими. Раніше, у відносно стабільних умовах, якість освіти і навчання майже повністю залежали від вроджених здібностей викладачів та учнів, але нині наявність одних лише вроджених здібностей не є гарантією якості.

Головним аспектом у сучасних підходах до підготовки викладачів для професійної освіти є зміна взаємовідносин між викладачами й учнями. Відбувся перехід від критеріїв, ґрунтованих на національній навчальній програмі („чого необхідно вчити?” або „як цього необхідно вчити?”), до методики, ґрунтованої на результатах („що вони повинні знати, розуміти і вміти робити?”) і процесі („як ми можемо допомогти учням стати кваліфікованими фахівцями?”).³ Майбутніх викладачів необхідно готувати у такий спосіб, щоб вони могли професійно виконувати зазначені завдання.

2. *Децентралізація управління в галузі професійної освіти і підготовки та посилення автономії навчальних закладів.* Протягом останніх 10–15 років системи професійної освіти в усіх країнах ЄС були децентралізовані. У низці країн встановлено цільове управління. Тобто повноваження щодо прийняття рішень делеговані від міністерств до професійних навчальних закладів, які нині здебільшого орієнтовані на місцеві та регіональні зацікавлені інституції, ніж на міністерства. Посилено управління навчальними закладами, введено нові фінансові заходи і фінансово-розподільні механізми ринкового типу. У деяких країнах заклади професійної освіти працюють на комерційних засадах. У деяких країнах на базі професійних навчальних закладів створено місцеві та регіональні

³ European Commission. Implementation of “Education and Training 2010” Work Programme. Working Group A “Improving the Education of Teachers and Trainers”: Progress Report. – November 2003. – P. 3.

центри технологій і компетенцій, які пропонують компаніям послуги у галузі консультування. В інших заклади професійної освіти перетворені на центри так званих навчальних регіонів за географічним принципом.

Децентралізація зумовила також перегляд дидактичних аспектів професійної освіти, оскільки виникли нові вимоги і нові можливості щодо розробки викладачами навчальних програм на місцевому рівні⁴. Міністерства визначають цілі, завдання і основні принципи, а планування освіти і викладання здійснюється на рівні освітніх закладів. Така трансформація філософії розробки навчальних програм відбулася в межах підтримки динамічних змін у змісті навчальних програм і змін на ринку праці, а також через розширення інноваційного педагогічного планування в освітніх закладах. Децентралізація вимагає від викладачів нових професійних компетенцій. У програмах підготовки викладачів основна увага приділяється розвитку здатності майбутніх педагогів до виконання функцій освітнього планування, здатності набувати міцних методологічних знань і розвивати відповідні навички, а також здатності щодо поліпшення писемного мовлення. Таким чином майбутні вчителі готуються до роботи поза навчальною аудиторією над розробкою навчальної програми і навчального процесу, а також до співробітництва з соціальними партнерами і компаніями.

3. *Зміна концепції освіти: від викладання до навчання і відповідальності за власне навчання.* „Культурний контракт” між викладачем та студентом у вигляді цінностей і загальної системи поглядів, який був основою традиційного викладання, навряд чи існує у сучасних західних суспільствах⁵. Нині студенти настільки різняться між собою, що іноді буває важко донести до них щось загальне в межах традиційних процесів викладання. Культурні й професійні компетенції, необхідні студентам у галузі професійної освіти в сучасному суспільстві, неможливо розвинути лише на основі традиційного викладання і традиційних ролей викладача і учня. Сьогодні студенти володіють більшим обсягом даних та інформації, ніж будь-коли. Першочергове завдання полягає в тому, щоб охопити цей обсяг інформації і вибрати в ньому найнеобхідніше.

Зростає необхідність чіткого розподілу ролей і обов'язків: на викладача покладено професійно-педагогічну відповідальність, він має прийняти і активно розвивати відчуття контролю над процесом навчання,

⁴ CEDEFOP. PROFF – Professionalisation of VET teachers for the future. – Luxembourg: CEDEFOP, 2004. – P. 35.

⁵ Преподаватели и инструкторы: специалисты и заинтересованные стороны при реформировании сферы профессионального образования и обучения: Рабочее резюме. – Турин: ЕФО, 2005. – С. 12.

а студенти, у свою чергу, несуть відповідальність за якість навчання. Це непростий процес. Викладачі, які готують новий педагогічний персонал, мають багаторічний досвід викладання за традиційними методиками. Тому реформи програм підготовки педагогів професійної освіти в країнах ЄС спрямовані насамперед на оптимальне збалансування теоретичного викладання, самоосвіти та практичної підготовки майбутніх учителів у супроводі досвідчених викладачів та тренерів.

4. Колектив викладачів як сполучна ланка між окремим викладачем і освітнім закладом. Останнім часом у західноєвропейських країнах поняття „групи” (команди) стало одним із ключових аспектів у педагогічних дебатах. Робота викладацьких груп стала організаційною відповіддю на низку педагогічних і культурних завдань, що постали перед сучасними професійними навчальними закладами. Робота викладачів у групах передбачає нову форму їхнього професіоналізму – колективний професіоналізм. Відповідно до його концепції, група викладачів є міждисциплінарною, широко кваліфікованою групою фахівців, здатних організувати процес навчання, а також аналізувати й оцінювати досвід навчання студентів на тривалих засадах.

Найперспективнішим аспектом у створенні груп викладачів може бути той, що структура групи реагуватиме і сприятиме створенню професійних освітніх закладів, котрі перебувають у процесі постійного розвитку і можуть систематизувати і оцінювати власні процеси навчання. Досягнення цієї мети потребує наявності організаційних форм, що стимулюють процеси навчання. Робота в групах є обов'язковим компонентом професіоналізму сучасного викладача, оскільки він вимагає вміння планувати процеси навчання з урахуванням інтеграції різних дисциплін, а також теорії та практики підготовки. Крім того, групи викладачів є необхідною умовою для участі у роботі з педагогічними інноваціями та розвитку на рівні навчального закладу.

5. Теорія і практика сучасної підготовки викладачів професійної освіти. Зміна в термінологічному полі професійної освіти терміна „кваліфікація” на „компетенція” не є випадковою, оскільки нині більше уваги приділяється розвитку вмінневих компетенцій. Викладачі не мають перебувати у шоковому стані, зіткнувшись з реальністю на початку трудової діяльності, навпаки, вони повинні бути завчасно підготовлені за допомогою конкретних практичних завдань, які є невід'ємною частиною сучасних програм підготовки педагогів професійної освіти. Навчання співробітництва між викладачами загальних дисциплін і вчителями-предметниками також входить у курс підготовки з метою стимулювання інтеграції цих предметів у процесі викладання для того, щоб під час вивчення загальних предметів враховувалися потреби відповідної спеціалізації.

З метою розвитку практичних навичок викладання у майбутніх учителів підготовка педагогів професійної освіти організована, переважно, у вигляді „дуальної системи”. Це означає, що теоретичні лекції чергуються з практичними заняттями в навчальних закладах під керівництвом досвідчених викладачів. З цією метою між педагогічними і професійними навчальними закладами укладено договори про соціальне партнерство⁶. Таке співробітництво часто супроводжується науково-дослідною роботою, яка спрямовується на поєднання теоретичного знання з інтуїтивним контекстуальним знанням і практичними навичками.

Одним із ефективних способів систематичного удосконалення інтегрованого підходу є створення умов для професійних навчальних закладів як провайдерів неперервної професійної освіти і підготовки впродовж життя. Неперервна професійна освіта, запропонована досвідченим працівникам місцевих компаній, потребує від викладачів професійної освіти здатності й уміння поєднувати теорію з досвідом і знаннями дорослих.

6. *Орієнтування і консультування.* У переважній більшості розвинених європейських країн під час дебатів навколо нових ролей і функцій викладачів постало питання про те, що навчальні заклади більше не займаються підготовкою фахівців для позиттивного працевлаштування на одному підприємстві чи в одній галузі. Традиційні поняття професійної орієнтації і консультування, метою яких було допомагати учням в обранні професії, втратили актуальність і нині на зміну їм приходить акцентування на ключових компетентностях, обумовлених новою концепцією неперервного навчання.

Викладачі й тренери несуть відповідальність за спроможність здобутої їх студентами освіти сприяти тривалому кар'єрному зростанню. Різниця між молодими і досвідченими викладачами може незабаром нівелюватися, що необхідно враховувати у процесі професійної підготовки. Професійні навчальні заклади нині мають можливість стати центрами підвищення кваліфікації в межах неперервної освіти впродовж життя. Серед європейських науковців та практиків цей процес вже дістав метафоричну назву „із професійно-технічних навчальних закладів у центри планування кар'єри”⁷.

⁶ *ETF*. The role of stakeholders in teacher training (unpublished). – June 2004. URL: www.etf.europa.eu/web.nsf/pages/Publications

⁷ *Преподаватели и инструкторы: специалисты и заинтересованные стороны при реформировании сферы профессионального образования и обучения: Рабочее резюме.* – Турин: ЕФО, 2005. – С. 15.

7. *Науково-дослідна робота й інновації як основа підготовки викладачів професійної освіти.* Педагогічні дослідження та експерименти відіграють важливу роль у підготовці викладачів професійної освіти, про що свідчить досвід північноєвропейських країн. Важливо, щоб науково-дослідна робота органічно інтегрувалася у програми підготовки викладачів не лише тому, що наукові результати є частиною навчальної програми, але і тому, що майбутні викладачі повинні знати процедури і вимоги проведення науково-дослідної роботи. Динаміка інновацій у галузі професійної освіти нині тісно пов'язана з експериментальною роботою, яка здійснюється на місцях, в освітніх закладах, і розглядається як головний елемент підготовки педагогічного персоналу⁸.

8. *Підготовка викладачів.* Компетенції викладачів і освіта викладачів – це ключові чинники реформування професійної освіти у будь-якій країні. В країнах перехідного періоду (до яких належить і Україна) університетська освіта викладачів зазнала чимало змін. Однак вона й досі залишається орієнтованою на теоретичне навчання, і в ній мало уваги приділяється оволодінню компетенціями. Коригування співвідношення теорії і практики в освіті викладачів є обов'язковим завданням для всіх країн на сучасному етапі просування до суспільства та економіки знань.

Проблеми підготовки викладачів та інструкторів для системи професійної освіти в західних і східних європейських країнах вирішуються по-різному. Останнім часом міжнародні експерти, науковці та практики дотримуються думки про необхідність розвитку педагогічного персоналу шляхом широкого його залучення до реформування професійної освіти не лише як зацікавлених осіб, а й безпосередніх виконавців⁹.

Загальними тенденціями, на думку фахівців, є: 1) суттєва гнучкість програм підготовки, які ґрунтуються на широкому понятті компетенції та встановленні тісних зв'язків між освітніми закладами та виробничими компаніями; 2) посилені увага до контролю якості й атестації через велику різноманітність у змісті освіти; 3) збільшення автономності навчальних закладів, що також повинно розширити і збільшити обсяги їхньої роботи; 4) а також важливість застосування ІКТ¹⁰. Усі ці аспекти свідчать про великі можливості для викладачів, але й до нині у більшості країн їх так і не визнали активними учасниками процесів реформування. У зв'язку

⁸ *European Commission.* European Union supported educational research 1995-2003: Briefing papers for policymakers. – Luxembourg: EC, 2003. – P. 3.

⁹ *ETF Yearbook 2005.* Teachers and trainers: professionals and stakeholders in the reform of vocational education and training. – Torino: ETF, 2005. – P. 141.

¹⁰ Там само.

з цим можна виокремити два проблемні напрями для подальшого вивчення: 1) зміна ролі викладачів у навчальному процесі (перехід від концепції, орієнтованої на викладання до концепції, орієнтованої на навчання); 2) роль викладачів у реформуванні професійної освіти і навчання в різних європейських країнах.

Акцентуючи увагу на викладачах, процесах викладання і навчання, ми також повинні проаналізувати організаційні засади вивчення стратегій реформування в межах освітніх закладів. Викладачі як основні зацікавлені особи мають, насамперед, займатися підготовкою інформації для обговорення ініціатив у галузі реформування, яке базується на реальній практичній роботі освітніх закладів. У такий спосіб у них розвиватиметься відчуття залучення до процесу і причетності до результатів реформування, що сприятиме зміцненню його життєздатності.

Наталія Авшенюк

ЗМІНА РОЛІ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У СУСПІЛЬСТВІ ЗНАНЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АСПЕКТ

Резюме

Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення – зміні ролі та професійних функцій педагогів професійної освіти, що зумовлена сучасними процесами формування суспільства та економіки знань. У ній охарактеризовано основні тенденції розвитку систем освіти, що впливають на зміну ролі викладачів, їх статус і підготовку: забезпечення якості професійної освіти і підготовки; децентралізація управління професійною освітою та посилення автономії начальних закладів; зміна концепції освіти – від викладання до навчання і відповідальності за власне навчання; розвиток й утвердження колективного професіоналізму педагогів; застосування компетентнісного підходу до підготовки фахівців; впровадження інтеграційних підходів до організації змісту професійної освіти тощо.

Natalia Awszeniuk

ZMIANA ROLI PEDAGOGA KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO W SPOŁECZEŃSTWIE WIEDZY: ASPEKT EUROPEJSKI

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest aktualnym problemom naszych czasów – zmianie roli i funkcji zawodowych pedagogów kształcenia zawodowego, co uwarunkowane jest współczesnymi procesami kształtowania społeczeństwa i ekonomiki wiedzy. W artykule scharakteryzowano podstawowe tendencje rozwoju systemu oświaty, które wpływają na zmianę roli wykładowców, ich status i przygotowanie: zapewnienie jakości kształcenia i przygotowania zawodowego; decentralizacja zarządzania kształceniem zawodowym i wzmocnienie autonomii uczelni zawodowych; zmiana koncepcji oświaty – od wykładania do nauczania i odpowiedzialności za swoje nauczanie; rozwój i umocnienie zespołowego profesjonalizmu pedagogów; zastosowanie kompetencyjnego podejścia do przygotowania specjalistów; wprowadzenie podejść integracyjnych do organizacji treści kształcenia zawodowego itd.

Nataliya Avshenyuk

CHANGING ROLE OF THE VET TEACHER IN KNOWLEDGE SOCIETY: EUROPEAN ASPECT

Summary

The article is devoted to the actual problem of changing role of the VET teachers and trainers in the conditions of Knowledge Society and Economy formation. In it the main tendencies of education development influencing the changing role, status and training of VET teachers have been analyzed, namely: the quest for quality and relevance in VET; decentralization of VET governance and the increased autonomy of schools; the paradigmatic change from teaching to learning and taking responsibility for one's own learning; development of teacher team working; implementation of competence-based learning and training; usage of integrative approaches to the curriculum development in VET etc.